TIL TIDSFORHOLDENE I BRORSONS DIGTNING

AF

FR. ORLUF

I en tidligere artikel om Brorsons digtning[1] kunde kun en fodnote berøre det dengang altfor tvivlsomme spørgsmaal om en aandelig digtning af Brorson før Tøndertiden. Efter at nyt materiale er fremkommet ved de af provst *Povl Otzen* offentliggjorte haandskrifttekster[2], er der grundlag for at tage spørgsmaalet op til undersøgelse.

Haandskrifterne er følgende tre: 1) Generalkirkeinspektionskollegiets arkiv, „Diverse sager" pakke nr. 18, m. paaskrift: „Forarbejder til Pontoppidans psalmebog" (rigsarkivet)[3], 2) Thottske saml. 203, 8vo (kgl. bibl.), 3) I. W. Schrøders[4] papirer i Ledreborgske saml. 570, 4to (kgl. bibl.). Intet af disse haandskrifter viser Brorsons egen haand.

I den omstaaende oversigt over tryk og haandskrifter er der taget hensyn til det særegne forhold, at størstedelen af Brorsons i København 1739 under titlen „Troens rare klenodie" udgivne 257 „aandelige sange" tidligere under anden betegnelse („psalmer") var heftevis udgivet i Tønder paa stedligt trykkeri og forlag. For denne dels vedkommende er udgaven i København altsaa optryk. Oversigten viser, naar hvert enkelt numer første gang er trykt; Arlauds[5] numerering benyttes saavel ved trykkene som ved haandskrifterne. Eksempelvis

[1] D. St. 1935 s. 124—40. [2] Povl Otzen: Nogle hidtil utrykte vers af Brorson. Kbhvn. 1950. Særtryk af „Roskildebogen" 1950, forøget m. 3 tillæg. [3] Haandskriftet indeholder 19 salmer af Hans Adolf Brorson og 11 (her udeladte) af hans brødre og andre (Otzen s. 3). [4] Johan Wilhelm Schrøder, tyskfødt, Chr. VI's gennem hele barndommen og ungdommen stærkt paavirkende lærer og pietistiske Mentor. [5] P. A. Arlaud: Hans Adolph Brorsons Psalmer og aandelige sange, Kbhvn. 1867. Troens rare klenodie er her udgivet efter 4de forøgede udg. 1752; s. 1—258 med 257 numre svarer til 1. udg. — Fortløbende numerering findes ikke før Arlaud.

ses det af oversigten, at Arlauds nr. 86 første gang er trykt i det udaterede tryk B og tillige findes i to haandskrifter.

I haandskriftkolonnerne betegner **fedttrykt** numer Brorsonsk original; ved oversættelserne *kursiveres* numre, ved hvilke oversættelse efter andet forlæg end Schraders salmebog kommer paa tale. — Tryksiglerne er Arlauds.

Hvad der uden kendskab til haandskrifterne er anført af andre om tidsforholdene i Brorsons digtning, kan her forbigaas. Med kendskab til rigsarkivets haandskrift, men ikke til de andre haandskrifter, har *A. D. Jørgensen* i et lille folkeskrift[1] udtalt sig om tidsforholdene i Brorsons digtning, men herved alene støttet sig paa indre grunde (anf. skr. s. 22—23), idet han efter sin datering af rigsarkivets haandskrift ikke kunde paaberaabe det for den opfattelse, han af de angivne skønsgrunde var naaet til: at Brorsons „egentlige digterperiode snarest laa forud for opholdet i Tönder" (s. 35).

Da der saaledes allerede i litteraturen foreligger datering af rigsarkivets først nu offentliggjorte haandskrift[2], maa det her først undersøges, om denne datering kan gælde som afsluttende. I folkeskrifts form kan ogsaa samvittighedsfulde forskere (A. D. Jørgensens datering er jo udtryk for selvkontrol), for ikke at tynge fremstillingen med detailundersøgelser, fremsætte færdige meninger i subjektiv tro paa at have faaet det væsentlige frem.

Efter omtale af de 1732—35 udgivne kirkefest-salmers gunstige modtagelse tilføjer Jørgensen bl. a. (s. 32): „Salmesangens venner fik afskrifter af endnu utrykte numre; en saadan er endnu bevaret fra aaret 1734, indeholdende ialt 19 af Hans Adolf" osv. I en fodnote hertil siges, at „heftets affattelsestid fremgaar af, at det kalder [broderen] Niels for præst i Bedsted (til 1735) og indeholder enkelte salmer, som er trykt 1734".

Det ses ikke, hvorledes en afskrift af endnu utrykte digte kan dateres til trykningens tidspunkt. Hvis meningen uagtsomt er, at den haandskrevne tekst er afskrevet efter den trykte, savnes tekstkritisk bevis for dette forhold. Oversigten viser, at kun nr. **150** og *162* er trykt

[1] Hans Adolf Brorson. Kbhvn. 1887 (Smaaskrifter til oplysning for kristne 1.).
[2] A. D. Jørgensens arkivbetegnelse af dette: „Pakke nr. 1a, Revision af den Tønderske salmebog", har efter senere omordning af kirkekollegiets arkiv været misvisende, og registreringen af omordningen har været mangelfuld. Kun ved et tilfælde fandt provst Otzen det her omtalte haandskrift i „Diverse sager" nr. 18.

Oversigt over tryk og haandskrifter.

Brorsons tryk						Haandskrifter		
Tryk-sigler	Brorsons systematiske Betegnelse	Trykkeaar	Salmenumre	Antal		Rigsarkivet	Thott	Schrøder
				orig.	overs.			
A	Om skabelsen Om Guds forsyn og regering	uangivet	77–84	5	3			
B	Om Guds billede og mennekens elendighed og fordærvelse Om Guds venlighed og kærlighed	—	85–91	3	4	**86**	**86**	
C	Om Jesu navne, embeder og stænder Om Guds kald Om oplysningen	—	92–103	1	11			
D	Jule-Psalmer	1732	5–11, 18–19, 53	9	1		**19**	
E	Advents-Psalmer	1733	1–4, 12–16, 20–22, 42	1	12			
F	Paaske-Psalmer	1734	45–52	3	5			
G	Himmelfarts- og Pindse-Psalmer	—	54–65	0	12			58
H	Troens grund	—	71–76	1	5			
I	Troens frugt	—	150–191	8	34	**150** *162*	**156,** *162,* **164**	**165,** 168
K	Passions-Psalmer	1735	27–41	5	10	**29, 33**	**29**	
L	Troens grund, anden part	—	105–128	9	15	**114,** *115,* **116–118**	**107,** 108	
M	Troens kamp og sejr	—	104, 192–223	10	23	**208,** *210,* **214**	207, **214,** 215	197, 203
N	Troens rare klenodie	1739	17, 23–26, 43–44, 66–70, 129–49, 224–57	16	51	**144–47,** *245,* **256–57**		**146**
				71	186			

1734. Disse mener Jørgensen altsaa. Af variantapparatet[1] ses, at der mellem den haandskrevne og den trykte tekst er ialt 12 tekstafvigelser af en art, der afgørende beviser, at den haandskrevne tekst ikke kan være afskrevet efter 1734-trykket[2], og da dettes tekst ifølge Arlauds variantapparat[3] er den endelige redaktion (enslydende i Tr. r. kl.), maa den haandskrevne tekst være ældre end 1734.

Jørgensens andet dateringsmiddel: at Niels Brorson kun indtil 1735 var i Bedsted, giver en tidsgrænse nedefter, men ingen brugelig tidsgrænse opefter. Niels sad i Bedsted allerede før Hans Adolf 22 aar gl. kom til Løgumkloster 1716[4]. Forsaavidt ligger hele tidsrummet 1716—33 aabent for datering af rigsarkivets haandskrift.

Det er ikke helt rigtigt, at „heftet" (se citatet ovenfor) omtaler Niels Brorson som nævnt. Herom findes intet i selve salmehaandskriftet; paa et vedlagt løst blad findes med anden skrivehaand indholdsfortegnelse til haandskriftet og forskellige oplysninger. Det er her, notitsen om Niels Brorson findes; tillige nævnes (hvad først provst Otzen har oplyst), at Hans Adolf da var præst i Tønder. Til dette embede kaldedes han i oktober 1729 (og indsattes i december s. a.). Her haves altsaa et datum indenfor tidsrummet 1716—33, men det angaar kun tillægsbladet, der altsaa ikke kan være skrevet før oktober 1729. Det er muligt, at det er skrevet, saasnart haandskriftet kom i den paagældendes hænder, men intet vides hverken herom eller om tidspunktet for hans erhvervelse eller benyttelse af haandskriftet, og lige saa ukendt er haandskriftets affattelsestid og det forudliggende tidspunkt for Brorsons digtning — resp. oversættelse — af de forskellige salmer.

Til behandling af dette sidste spørgsmaal fordres en tekstkritisk undersøgelse af haandskriftets indhold. I det følgende drejer det sig om de fra tysk oversatte salmer.

Siden provst *Hjort* 1851[5] gjorde opmærksom paa, at de tyske salmer, Brorson har oversat, alle paa 4 nær findes i den salmebog, der benyttedes ved den tyske gudstjeneste i Tønder, er man uden videre gaaet ud fra, at Brorson har oversat efter denne salmebog, der var

[1] Otzen s. 41 til nr. *162* og især s. 45 til nr. **150.** [2] Exempelvis er den haandskrevne teksts (i **150**): „som derfor ogsaa gaar fordømt" stilistisk ringere end trykkets: „men siden hedder det: fordømt". Af sproglig interesse er, at trykkene har *men*, haandskriftet den ældre form *mens*. [3] s. 354—5. [4] Dr. L. J. Kochs paavisning af dette aarstal synes afsluttende („Salmedigteren Brorson" s. 29—31). [5] Dansk kirketidende nr. 319—22.

samlet og udgivet af Tønderkirkens førstepræst, provst *J. H. Schrader*. Men hans salmebog udkom først hen paa aaret 1731. Skulde Brorson intet have oversat før den tid? De 4 salmer, der ikke findes hos Schrader, viser, at Brorson har benyttet baade første og anden del af *Freylinghausens* „Geistreiches Gesang-Buch", pietismens poetiske kanon (I 1704, II 1714), endvidere *Joh. Rists* „Geistliche Poetische Schriften" I (1657), og *Zinzendorfs* „Sammlung geist- u. lieblicher Lieder" (1731). Oversættelserne efter Zinzendorf (Tr. r. kl. 204) og Freylinghausen I (Svanesangen XXII) kan ikke være — resp. ikke antages at være — skrevet før Tøndertiden; derimod staar det frit at antage, at Tr. r. kl. 155 (efter Freyl. II) og 210 (efter Rist) er skrevet, før Brorson kom til Tønder.

Følgelig er det ogsaa muligt, at salmer, der findes hos Schrader, er oversat af Brorson efter ældre salmebøger og da sandsynligst, før han kom til Tønder. Grundene til denne sandsynlighedsbetragtning vil senere blive nævnt; foreløbig drejer det sig om, hvad tekstkritiken kan oplyse, altsaa om der er grund til at antage, at salmer, der findes hos Schrader, er oversat af Brorson efter andet forlæg end Schraders salmebog[1].

Af de 4 oversatte salmer i rigsarkivets haandskrift (se oversigten) findes 3 hos Schrader, nemlig Tr. r. kl. *115*, *162* og *245*. Ved *115* (af Joh. Heermann † 1647, orig. 543) stemmer Brorson ikke med Schrader (583), men med originalen; denne har 11 vers, ligesaa Brorson; Schrader har et øjensynlig tildigtet 12te vers. Ved *245* (af Chr. Fr. Richter † 1711, orig. 604), der er vanskelig at oversætte, har haandskriftet betydelige afvigelser saavel fra Schrader (847) som fra Richter og endog fra Brorsons egen trykte tekst i Tr. r. kl.; men salmen findes ogsaa i Freyl. I (515) med enkelte rettelser, og der findes et sted, hvor Richter, Freylinghausen og Schrader har hver sin læsemaade; her ses, at Brorson har oversat efter Freylinghausen. V. 6 lyder hos Richter:

[1] I det følgende anføres stedse salmernes numer (ikke sidetal) i den benyttede udgave. Brorsons salmer signeres Arl. og salmenumer, Schraders anføres efter den ens numerering i de to samtidige originaludgaver (begge 1731) i oktav og duodez (m. meget forskelligt sidetal; Arlaud anfører kun sidetal og kun efter oktavudgaven); Freylinghausen I citeres efter den af Brorson benyttede 9de udgave 1715, Freyl. II efter originaludgaven 1714. Ved signaturen „orig." er det vedføjede tal salmenumer i „Geistlicher Liederschatz", 10. udg. Berlin (1898), m. 1800 salmer i originaltekst (laant mig af provst Otzen). Salmebog f. kirke og hjem af 1897 citeres KS og salmenumer.

Wenn Christus, ihr Leben, wird offenbar werden,
wenn er sich einst, wie er ist, öffentlich stellt,
so werden sie mit ihm, als *Fürsten* der Erden,
auch herrlich erscheinen zum Wunder der Welt.
Sie werden regieren,
mit ihm triumphiren,
den Himmel als prächtige Lichter auszieren,
da wird man die Freude gar offenbar spüren.

I stedet for de udhævede ord skriver Freyl. resp. *Götter* og *und ewig floriren*; Schrader *Könige* og ellers som Freyl., Brorson helt som Freyl. („Guder", „og evig florere"). Brorson kunde umuligt finde paa at skrive „Guder", hvis Schrader var hans forlæg.

Den tredje af de her omtalte salmer, *162* (af Joh. Scheffler, kaldet Angelus Silesius eller Johann Angelus † 1677, orig. 681), kræver nøjere omtale. Arlaud[1] siger rigtigt, at der er to uægte vers hos Schrader (370), men urigtigt, at v. 3 er uægte, og ligeledes urigtigt, at de uægte vers ikke findes i Brorsons oversættelse. Scheffler har 7 vers, Schrader 9, Brorson 8, altsaa kun ét vers færre end Schrader. Forklaringen er, at det er Freylinghausen (I 368), der har de to uægte vers paa sin samvittighed; de er hos ham nr. 4 og 5. Det samlede tal af 9 vers har Schrader aftrykt med nogle rettelser, men Brorson ses at have benyttet Freylinghausen og sammendraget de tre ægte vers 7, 8, 9 til to, hvorved v. 8 udgaar. Det er altsaa et af de ægte vers, der mangler hos Brorson. Iøvrigt er Brorsons behandling af forlæget saa fri og omdisputabel, at den her givne forklaring af forholdet ikke kan fremsættes uden nærmere paavisning.

Vi har at gøre med en oversætter, der kan tillade sig følgende (det ægte v. 3):

Scheffler	Brorson
Die Welt vergeht mit ihren Lüsten	Naar Munden Smag og Mæle mister
des Fleisches Schönheit dauret nicht;	og mumler mod den mørke Grav,
die Zeit kan alles das verwüsten,	naar Øinene i Døden brister,
was Menschen-Hände zugericht't.	hvor bliver Verdens Lyst da af?

I Brorsons totalt forskellige digteriske anlæg af dette vers lægger man næppe mærke til, at ordene *Verden* og *Lyst* (l. 4) ogsaa findes hos Scheffler (l. 1). End mindre fanger det øjet, at rimstavelsen -ist- svarer til originalens -üst- (i andre ord!), der i tysk poesi rimer paa -ist-. Men da Brorsons v. 3 ikke passer bedre til noget andet vers i forlæget,

[1] Variantapparatet s. 355.

maa de nævnte lighedspunkter afgøre, at Brorsons v. 3 er ment som gengivelse af Schefflers v. 3.

Den der fra Ill. d. liter.hist.[2] II (Vilh. Andersen) s. 234 har den forestilling, at Brorson „oversætter meget tro, vers for vers og linje for linje", maa her føle sig desorienteret. Og dog er de citerede ord kun misvisende ved at de fremsættes uden andet forbehold end at Brorson, naar Højsangstonen mangler i originalen, frit inddigter den. Det generelle udtryk sammesteds: „Brorson søger som oversætter ikke sin egen ære som digter" ophæver desværre det nævnte forbehold. Det virkelige forhold er, at Brorsons oversættelser snart er objektive, snart subjektive. Derfor kan dr. L. J. Koch skrive baade: „Brorson ... gengiver den oprindelige salme vers for vers med tydelig stræben efter at faa baade form og indhold frem paa dansk i størst mulig troskab" og „.. At det skal være *poesi*, gør at han slet ikke kan blive staaende ved en haandværksmæssig overføring fra det ene sprog til det andet; der bliver altsaa alligevel tale om en art gendigtning"[1].

Fra dette sidste synspunkt er det forklarligt, at Brorson subjektivt har kunnet betragte sit v. 3 som poetisk tilladelig gendigtning af Schefflers v. 3. Tidens nedbrydning af menneskehænders værker i den materielle verden kan for aandelig synsmaade være uden poetisk værdi, medmindre hin virkning nævnes modsætningsvis som led af en digterisk antithese.

Saaledes er det netop hos Scheffler. Efter omkvædet

Ein jeder liebe, was er will:
Ich liebe Jesum, der mein Ziel

fortsætter Schefflers v. 4:

Sein Schloss kann keine Macht zerstören

hvor *Sein Schloss* er klar stilistisk modsætning til menneskehænders værker, som — selv de stolteste — med tiden kan blive ruiner.

Men denne tankerigtige sammenhæng forstyrres af Freylinghausen, som foran Schefflers v. 4 indskyder sine to selvdigtede vers, der altsaa hos ham er nr. 4 og 5.

Med dette forlæg er Brorson ude af sporet. I v. 3 staar omtalen af det materielle menneskeværk nu isoleret og forbigaas af Brorson som poetisk værdiløst, saa at kun versets første halvdel benyttes ved gendigtningen, og Freylinghausens nye v. 4, der ingen forbindelse har

[1] Salmedigteren Brorson s. 159.

med det foregaaende, behandles af Brorson med formelt endnu større frihed:

Freylinghausen	Brorson (i Tr. r. kl.)
Er ist allein mein Licht und Leben, die Wahrheit selbst, das ew'ge Wort: *er ist mein Stamm und ich sein Reben* er ist der Seelen Fels und Hort.	I Svaghed bliver han min Styrke og giør mig al min Trængsel sød, han er mit Liv i Dødens Mørke, han sviger ei i Liv og Død.

Den eneste verbale overensstemmelse er ordet *Liv* i l. 3 (jfr. Leben l. 1), men dette ord er for almindeligt til at betyde noget som bevis for oversættertroskab. Her kommer provst Otzens haandskriftfund til hjælp. I haandskriftet staar nemlig i l. 3 ikke Liv, men *Lys*, og da dette ord ogsaa findes i den tyske tekst (l. 1 Licht), er der bedre grund til at antage, at det er Freylinghausens citerede vers, Brorson har haft for sig. Det synes underligt, at han ikke er kommet forlæget nærmere; det kunde dog saa nogenlunde gøres, f. eks. saaledes:

Han er alt lyset i min tanke
og sandhed, ordets evighed.
Han er min stamme, jeg hans ranke,
han er for sjælen tilflugts sted.

I den udhævede linje har Freyl. forbundet forestillingen om Kristus som vintræet med tanken om de troende som Kristi legems ledemod[1]. Men Brorson maa have set, at denne begrebsforbindelse ikke kunde komme klart frem i oversættelsen, hvor ordet *ranke* var uundgaaeligt, men vilde blive forstaaet om en slyngplantes klyngen sig til den stærkere stamme, altsaa en ganske anden og enhedslig billedtanke. For ikke at være uklar eller beskyldes for at have misforstaaet forlæget har han da helt forbigaaet denne linje, og da tanken om en stærkere magts støtte til den svage virkelig er udtalt i samme vers (l. 4), har Br. bygget sin gendigtning over denne tanke og af versets første halvdel kun benyttet ordet *Licht*, modsætningsbegrebet til det af rimkravet medførte ord *mørke* (rim paa *styrke*).

Brorsons behandling af Schefflers v. 3 og Freylinghausens v. 4 viser altsaa, at han oversætter med egen indsats af eftertanke, sprogsans og poetisk følelse uden at bekymre sig om, at der herved lejlighedsvis fremkommer store afvigelser fra forlæget. Det maa heller ikke overses, at oversættelse af rimede vers altid er en vanskelig sag, saa at det er

[1] Den evangeliske hjemmel (Joh. 15,1—8) taler kun om disciplene som vintræets grene.

lidet rimeligt at tale i almindelighed om fuldkommen tro oversættelse linje for linje.

Rimvanskeligheder maa have skylden for, at Brorsons oversættelse af det andet uægte vers (Freyl. v. 5) kun gengiver forlægets tanke — og kun hovedtanken — i største almindelighed:

Freylinghausen	Brorson
Er ist der König aller Ehren	Han hersker over alle Himle,
er ist der Herr der Herrlichkeit:	hans Throne i det høje staar;
er kann mir ew'ges Heil gewähren	saa vidt som Creaturer vrimle,
und retten mich aus allem Streit.	hans Herredom og Rige naar.

Tilfældigvis er oversættelsen af dette vers en del af beviset for, at Brorson ikke har oversat efter Schrader, men efter Freylinghausen. Efter dette vers kommer nemlig Schefflers originale v. 4, nu som v. 6, men udrevet af sin sammenhæng. Schrader har villet skaffe forbindelse mellem dette og det nu forangaaende v. 5 ved at lade tanken i dettes to sidste linjer fortsætte sig i v. 6, hvisaarsag han har omdigtet dettes begyndelseslinje

Sein Schloss kann keine Macht zerstören
til Den Schluss soll — — —

Men den fornuftslutning (schluss), hvis urokkelighed er genstand for den ved *soll* udtalte fortrøstning, angaar kun den selvfølgelighed, at Gud i kraft af sin almagt „*kann* mir ew'ges Heil gewähren", saa at den poetiske vinding ved omdigtningen næppe er denne værd. Men havde Brorson haft Schraders tekst for sig, kunde han ikke have undgaaet at oversætte de linjer af v. 5, hvortil Schraders omdigtning henviser.

Hos Brorson begynder v. 6 som hos Scheffler (men altsaa desværre paa urette plads):

Hans Slot kan ingen Magt bestride

At verset staar paa urette plads, skyldes som nævnt Freylinghausens forstyrrende indgriben, som Br. uden kendskab til Schefflers original ikke har kunnet frigøre sig for.

Endnu skyldes beviset for, at grunden til at Brorson har et vers færre end Schrader og Freylinghausen, er at et af de ægte vers er bortfaldet ved sammendrag af tre vers. Det drejer sig om Schefflers sidste tre vers, der i Brorsons forlæg (Freylinghausen) er v. 7, 8, 9:

Scheffler	Brorson
7 Sein Reichtum ist nicht zu ergründen, sein allerschönstes Angesicht, und was von Schmuck um ihn zu finden, verbleichet und veraltet nicht.	Hans Deilighed er uden lige, som Verden dog ei kiende vil, hans Rigdom ingen kan udsige, og hvad han har, mig hører til.
8 Er kann mich über alls erheben und seiner Klarheit machen gleich; er kann mir so viel Schätze geben, dasz ich werd unerschöpflich reich.	8
9 Und ob ichs zwar noch musz entbehren, so lang ich wandre in der Zeit, so wird er mirs doch wohl gewähren im Reiche seiner Herrlichkeit.	Lad mig kun her foragtet være og leve i en ringe Stand, jeg skal i Himlen Kronen bære og herske med min Frelsermand.

Det er meget betydningsfulde ord, der indleder Schefflers v. 8: Mich über alls erheben — *alls* uden forbehold — og *seiner Klarheit* machen *gleich*, atter uden forbehold. Opfattede i hele deres indholdsfylde forklarer disse ord de vældige udtryk i Brorsons sidste linjer, der har faaet denne plads, fordi den helt tilsvarende tanke først kommer frem i Schefflers sidste vers. V. 8 siger: Er *kann* mich über alls erheben, v. 9: Er *wird* mirs gewähren.

Af forlægets v. 8 er derefter kun de 2 sidste linjer tilbage, og deres mindre betydende indhold har Brorson skaffet plads til i sidste linje af sit v. 7.

Schefflers v. 8 har derefter kunnet bortfalde som selvstændigt vers.

Omkvædets to linjer er hos Scheffler ens:

Ein jeder liebe, was er will:
ich liebe Jesum, der mein Ziel

undtagen at sidste vers har en konkluderende særtekst i første linje:

Drum thu' ich billig, was er will;
ich liebe Jesum, der mein Ziel.

Freylinghausen følger Scheffler i de to første vers, i v. 3 varierer han begge linjer, i v. 4—7 kun sidste linje, i v. 8—9 atter begge linjer, afvigende fra Schefflers særtekst i sidste vers:

Drum lieb' ich billig in der Still'
nur Jesum, meines Hertzens Ziel.

Alene Brorson har gennemført ens omkvæd i alle vers:

Hvor elske hvad ham synes til,
jeg kun min Jesum elske vil.

Havde Brorson kendt Schefflers tekst, havde han næppe vraget hans tankerigtige slutvariant, hvorimod han med rette kunde finde Freylinghausens[1] formløse variering upoetisk.

[1] For fuldstændigheds skyld oplyses, at Schrader kopierer Freylinghausen.

— Det tør hermed anses for godtgjort, at ingen af de oversatte salmer i rigsarkivets haandskrift er oversat efter Schraders salmebog. Men inden der heraf drages den slutning, at disse oversættelser stammer fra tidligere tid end Brorsons kendskab til Schraders salmebog, vil det til fornøden kontrol være ønskeligt at undersøge, om Brorson ogsaa efter at have faaet kendskab til Schraders salmebog har foretrukket andet forlæg ved oversættelse af tyske salmer, og da enten lejlighedsvis eller vedvarende.

Kendskab til Schraders salmebog kan forudsættes fra 1731, men affattelsestiden for den enkelte salme i Tr. r. kl. 1739 er det som regel ikke muligt at oplyse. Oversigten s. 83 viser kun, i hvilken rækkefølge trykningen er sket, men dels kan trykkeaaret intet oplyse om affattelsens tidspunkt, dels beror den omtalte rækkefølge paa, til hvilket afsnit i Brorsons systematiske stofordning den paagældende salme hører. At f. ex. tre af de oversatte salmer i rigsarkivets haandskrift først er trykt 1735 og 1739, viser kun, at de efter indholdet hører til afsnit, der er trykt i disse aar.

Tages det bogstaveligt, at Brorson paa titelbladet til julesalmerne 1732 kalder disse „i hast sammenskrevne", skulde der være mulighed for sikker datering af heftets eneste oversatte salme, Arl. 53 (af Koitsch). Schraders tekst (nr. 137) har 4-linjet strofe med efterfølgende Halleluja i alle 11 vers; Freylinghausen (I 121) har derimod 6-linjet strofe, idet han i alle vers repeterer Halleluja og tilføjer ord nok til en 5te linje i digtets versmaal og endelig tilføjer en helt ny 6te linje. Til denne tekstform har Freyl. skrevet sin egen melodi. Brorson følger ikke Schrader, men Freylinghausen:

Freylinghausen	Brorson
Lobsinget Gott, weil Jesus Christ	Frisk op til Fryd, alt Christen-Blod
von Todten auferstanden ist	at Jesus op fra Døde stod
und durch verschlossne Grabesthür	og giennem Mord og Grav og Død
bricht als ein Siegesheld herfür.	med Guddoms Kraft og Styrke brød.
Halleluja, Halleluja ruf alle Welt,	Halleluja lad klinge da al Verden om,
weil Jesus uns den Sieg erhält.	at hand med Liv fra Døde kom.

Her staar problemet skarpt. Er Brorsons oversættelse skrevet „i hast" lige før udgivelsen ved juletid 1732, efter at Schraders salmebog i over et aar har været brugt i den kirke, hvor Brorson var ansat, og brugt af Brorson selv ved den danske gudstjeneste? I saa fald kan Brorson ogsaa have stillet sig ganske frit overfor Schraders salmebog

i ethvert andet tilfælde, hvor han kendte andre tekstformer af den samme salme. Under denne forudsætning vil det ikke kunne sandsynliggøres, at en oversættelse, der øjensynlig har andet grundlag end Schraders tekst, maa være skrevet, før Schraders salmebog udkom 1731, og da sandsynligst, før Brorson kom til Tønder.

Eller skal „i hast sammenskrevne" ikke tages saa nøje? Det drejer sig foruden den nævnte oversættelse om 9 originale salmer: „Bort Verdens Juleglæde", „I denne søde Juletid" (K. S. 136), „Mit Hjerte altid vanker" (K. S. 138), „Hvordan takke vi vor Herre" (K. S. 472), „Frisk op! endnu engang" (K. S. 149), „Den yndigste Rose er funden" (K. S. 137), „Her kommer(!) dine arme Smaa" (K. S. 140), „Nu velan! et freidigt Mod" (med verset „Jesus os til Trøst og Gavn", K. S. 103) og „Kom, Hjerte, tag dit Regnebræt" (K. S. 363).

Skulde virkelig alle disse saa flersidigt inspirerede salmer være digtede saa kort før julen 1732, at udtrykket „i hast sammenskrevne" har været rigtigt i denne betydning? Ordene behøver kun at betyde det, de ligefrem siger, at sammenskriften er sket i hast, altsaa at udgaven er samlet i hast, aabenbart fordi udgivelsen til julen er blevet noget sent besluttet. Eller det er simpelthen en undskyldning for heftets blandede indhold. Det ser underligt ud, at et hefte med titlen „Nogle Iule-Psalmer ... til den forestaaende glædelige Iule-Fest ..." ogsaa indeholder to nytaarssalmer og især den ovennævnte nr. 53, som er en p a a s k e s a l m e! Udgiveren har haft grund til at undskylde sig med hastværk ved publikation af noget, han havde liggende (idetmindste vel for størstedelen), men som tildels ikke passede til den angivne lejlighedsaarsag til udgivelsen.

I hvert fald kan nr. 53 ikke med sikkerhed dateres til 1732. Spørgsmaalet er da: hvad betyder det, at Brorson retter sig efter Freylinghausen og ikke efter Schrader? Har han kendt begge og foretrukket Freylinghausen, eller har han ikke kendt Schrader, da han skrev nr. 53, og vel altsaa skrevet denne oversættelse, før han kom til Tønder?

Spørgsmaalet kræver, at en variantliste over alle tilfælde af indbyrdes forskel mellem de i betragtning kommende tyske tekster til de af Brorson oversatte salmer optages og konfereres med Brorsons oversættelse. I helhed kan denne ret omstændelige undersøgelse ikke faa plads her; et uddrag vil vistnok ogsaa findes tilstrækkeligt.

Først en lille retningsviser. Paul Gerhardts salme om verdens forsagelse „O Gott mein Schöpfer, edler Fürst" slutter med følgende vers:

O selig ist der stets sich nährt
mit Himmels-Speis' und Tränken,
der nichts mehr schmeckt und nichts begehrt,
auch nichts begehrt zu denken
als nur was zu dem Leben bringt,
da man bey Gotte lebet osv.

Den kvikke virkning af gentagelsen af *begehrt* (i forbindelse med *denken*) har Schrader (365) ikke opfattet; han fjærner gentagelsen ved i l. 3 at rette *begehrt* til *mehr hört*. Den tanketomme rettelse[1] er respekteret af Brorson (Arl. 151), uagtet den rigtige tekst findes hos Freylinghausen (I 319).

Det egentlige bevismateriale ordnes under hovedtyperne A—C. Lighedstegnene betyder overensstemmelse i de citerede tilfælde.

A

Schrader = originalen, Freylinghausen afvigende. Brorson = Schrader.

Arl. 141, orig. 454 (Du Volk, das du getaufet bist, af Paul Gerhardt), Freyl. II 212, Schrader 526. Af ialt 8 varianter anføres V. 5 l. 6—7:

Gerhardt (= Schrader)	Freylinghausen
(was Adam hat verderbt gemacht) und was wir selbsten durchgebracht bei unsern bösen Wesen.	und was dadurch auf uns ist bracht: o Reichtum grosser Gnade.

Brorson

(Alt hvad ved Adam var forseet)
og ved dig selv var ilde skeet,
har Gud i Daaben druknet.

Arl. 143, orig. O welch ein unvergleichlichs Guht, Joh. Rist (Deutsche Dichter d. 17. Jahrh. XV Dicht. v. Joh. Rist s. 256)[2]. Af ialt 14 varianter anføres v. 3 l. 3 f.:

Rist (= Schrader 531)	Freylinghausen II 214
Also dass man uns Christen nennt und in dein Buch jetzt schreibet	die sich von Christo Christen nennt und an denselben gläubet.

Brorson

Og skrev mit Navn blandt hine ind
som skal for Thronen træde.

Arl. 176 (KS 110), orig. 764 (Jesus, Jesus, nichts als Jesus, at Ludämilia Elisabeth) hører hos Schrader (748) til de salmer, der ikke kan

[1] Rettelsen hjælper ikke engang til Schraders urigtige opfattelse af salmen som nadversalme (p. gr. af udtrykkene i l. 2!). Brorson forstaar dem naturligvis om troens aandelige næring (ogsaa ellers brugt saaledes i tysk salmedigtning).
[2] Rists „Geistliche poetische Schriften" (Lüneburg 1657) har ikke kunnet skaffes fra bibliothekerne.

synges paa den opgivne melodi[1] (Herr ich habe missgehandelt), og da Brorson ikke kender nogen passende melodi (og heller ikke selv har digtet i originalens meget sjældne versmaal), kunde han have grund til at benytte Freylinghausens (II 466) metrisk ændrede (med en versfod i sidste linje forøgede) tekst og hans dertil skrevne melodi eller idetmindste følge Freyl.'s alternative melodiangivelse, der passer til originalen og hvis tekst „Komm o komm du Geist des Lebens" findes hos Schrader (177) med en ligeledes metrisk rigtig melodiangivelse (Gott des Himmels und der Erden). Men Brorson retter sig efter det umiddelbart foreliggende hos Schrader (dog uden den fatale melodiangivelse „Herre jeg har handlet ilde", der har en stavelse for meget i de to sidste linjer). En tekstafvigelse hos Schrader i v. 4 l. 2 har paavirket Brorson.

B

Freylinghausen = originalen, Schrader afvigende. Brorson = Schrader.

Arl. 12, orig. 185 (Wir singen dir, Immanuel, af Paul Gerhardt) har 20 vers, Freyl. I 43 ligesaa. Schrader 48 udelader v. 4, 8, 9, 17, Brorson ligesaa. Begge har altsaa kun 16 vers.

Arl. 215 (KS 492), orig. 654 (Wachet auf, ihr faulen Christen, af Ludw. Andreas Gotter). Originalen er skrevet i et ejendommeligt versmaal, i 1ste linje trochaisk, ellers jambisk, og efter sidste (6te) linje staar det trochaiske udraab *Wachet* i alle vers udenfor versets skema. Freylingh. (I 301) har hertil skrevet en melodi, der virkningsfuldt udhæver slutpointen. Schrader (799) stryger denne og gør l. 1 jambisk ved at foransætte udraabet O!, saa at salmen kan synges paa melodien „Wer nur den lieben Gott lässt walten". Ligesaa Brorson („Hvo kun vor Gud vil lade raade"). Denne salme skal altsaa i registret hos Arlaud (og K. S.) søges under bogstav O.

Arl. 238, orig. 694 (O der alles hätt' verloren, af Gottfr. Arnold), Freyl. I 719, Schr. 836. V. 3:

Arnold (= Freyl.)	Schrader
O! wer doch gar wär ertrunken	O! wer doch erst wär' gekommen
in der Gottheit Ungrundsee,	durch die Liebe recht zu Gott,
damit wär er ganz entsunken	dadurch wär' er gantz entnommen
allem Kummer, Angst und Weh'!	allem Kummer, Angst und Noht

Brorson

O hvem dog først ret var kommen
ind til Gud i Kærlighed!
Aldrig blev der da fornummen
at man nogen Trængsel led.

C

Freylinghausen og Schrader afvigende baade fra originalen og indbyrdes. Brorson = Schrader.

[1] D. St. 1935 s. 128.

Arl. 31, orig. 242 (Jesu meiner Seele Licht, af Heinrich Held), Freyl. II 81, Schr. 98. V. 8 l. 3 f.:

Held	Freylinghausen
so schnell wird es gleich erquickt und kann Gnade finden	so schnell wird mein Herz erquickt, wenn ich Gnad' kan finden
Schrader	**Brorson**
so schnell wird es gleich erquickt mit den Gnaden-Winden	maatte straxen qvæges ved Naadens kølne Vinde.

Arl. 184, orig. 1346 (Ruhe ist das beste Gut, af Joh. Kaspar Schade) har 18 vers; det stofligt overlæssede v. 3 har Freyl. (I 450) gjort til 2 vers, saa at f. ex. originalens v. 8, 9, 10 hos Freyl. er 9, 10, 11. Schrader (433) afviger yderligere ved at flytte Freyl.'s v. 11 op foran sammes v. 9, saa at Schraders v. 9, 10, 11 er Freyl.'s 11, 9, 10 (orig. 10, 8, 9). Brorson følger Schrader.

Arl. 188, orig. 1042 (Ihr Kinder des Höchsten, wie steht's um die Liebe, af Chr. Andr. Bernstein), Freyl. I 386, Schr. 398.

Bernstein v. 6 l. 1—2

Was ich bin, mein Bruder, bist du gleicherweise,
Genossen sind wir auf der himmlischen Reise.

Freylinghausen

Was ich bin, mein Bruder, das bist du auch worden,
wir sind an dem himmlischen Erbe Consorten.

Schrader

Was ich bin, mein Bruder, das bist du auch worden.
wir steh'n nur zusammen im himmlischen Orden.

Brorson

Hvad jeg er, min Broder, det er du og bleven,
og begge vor Navne i Himlen er skreven.

Bernstein v. 7 (= Freyl.)[1]

l. 3 Wenn Babel nun trunken wird von Zions Blut
l. 6 durch völlige Eintracht wird Babel zerstöret

Schrader

l. 3 Wenn Teufel und Welt ist voll Bosheit und Wuht
l. 6 durch Eintracht wird Satans Geschäfte zerstöret.

Brorson

l. 3 Naar Verden og Satan vil bruge sin Magt
l. 6 mod enige Hierter tør Satan ey pukke.

Udenfor Typerne A—C falder det enestaaende tilfælde, at Brorson oversætter i selvvalgt versmaal:

[1] Formelt hører de efterfølgende varianter til type B (om deres kirkehistoriske betydning se Otzen s. 37 f.).

Arl. 57, orig. 341 (Zeuch uns nach dir, af Friedr. Fabricius), Freyl. I 699, Schr. 161; v. 2 (kun her tekst-varianter):

Fabricius (= Freylingh.)	Schrader
Zeuch uns nach dir	Zeuch uns nach dir
in Liebsbegier,	in Liebsbegier
ach führ uns doch von hinnen,	ach führ uns von der Erden,
so dürfen wir	so dürfen wir
nicht länger hier	nicht länger hier
den Kummerfaden spinnen.	uns ängsten in Beschwerden.

Brorson

Drag, Jesu, mig
dog efter dig
fra Verdens Myretue,
at jeg ikke mere tør[1]
hendes Jammer skue.

I stedet for originalversets 3 sidste jambiske linjer har Brorson 2 trochaiske. I orig. er l. 1, hos Brorson l. 1—2 ens i alle vers; indholdet af orig. l. 2 kommer ikke frem i oversættelsen, der iøvrigt synes orig. nærmest.

Afvigelser i versenes antal, rækkefølge og metrum er bedre materiale end tekstvarianter, der ofte viser forstyrrende indvirkning af rimtvangen (i begge sprogtekster!) eller helt vilkaarlige friheder. Af tekstvarianter er kun et ringe antal medtaget i uddraget, men et større udvalg vilde ikke kunne give andet resultat end det ovenstaaende. Overensstemmelsen mellem Schraders og Brorsons tekstbehandling er saa gennemgaaende i hovedtyperne A—C, at forholdet maa have en forklaring.

At Brorson ved i Tønder, hvor han var præst, at udgive danske salmehefter tænkte sig dem benyttede ved den danske menighedssang i kirken, fremgaar af, at titelbladet til Julesalmerne 1732 betegner dem som udgivne for „kristne sjæle, især min elskelige menighed". Saalænge Brorson ikke havde tilvejebragt en fuldstændig samling af danske salmer for hele kirkeaaret, maatte han ved den danske gudstjeneste fremdeles gøre partiel brug af kirkens tyske salmebog, og forsaavidt de salmer, Brorson udgav i dansk sprog, var oversat fra tysk, fulgte det næsten af sig selv, at han valgte de salmer, han oversatte, efter kirkens tyske salmebog, hvoraf han havde eksemplar til egen brug. I hvert fald maatte kirkens førstepræst (provst Schrader) ønske overensstemmelse i denne henseende, og det er meget muligt, at et saadant ønske har haft bestemtere form som krav.

[1] behøver.

Schrader var den pietistiske retning oprigtigt hengiven, men tog forbehold saavel overfor usundt sværmeri[1] som overfor fanatisk forkastelse af hele den lutherske statskirke[2]. Dette tog han saa alvorligt, at han lod en antipietistisk præst (Balthasar Petersen i Læk nær Tønder) være medbestemmende ved valget af salmer til den nye Tønderske salmebog[3]. Naar Schrader saa samvittighedsfuldt sørgede for, at salmesangen i hans kirke skete i den rette aand, har han sagtens ligefrem forlangt, at Brorson ikke til anvendelse i kirken oversatte salmer, der ikke fandtes i kirkens salmebog.

Dette forhold giver grund til at antage, at Brorsonske oversættelser, der øjensynlig har andet forlæg end Schraders salmebog, omend denne har en tysk tekst af disse salmer, er skrevne, før Schraders salmebog udkom. Af de 4 oversættelser i rigsarkivets haandskrift kommer 3 her i betragtning (Arl. *115, 162, 245*); hertil kommer efter det ovenfor anførte Arl. *53* og sandsynligvis *57*; endelig staar det frit at antage (som tidligere nævnt), at Arl. *155* og *210*, der ikke findes hos Schrader, hører til Brorsons tidligere produktion. Af disse højst 7 salmer uden Schradersk forlæg findes 6 i smaatrykkene D, G, I, L, M, men en saa lille del af smaatrykkenes ialt 135 oversættelser (indtil 1735 inkl.)[4] giver næppe tilstrækkelig grund til at betvivle det ovenfor antagne krav om observans overfor kirkens tyske salmebog; kun 2 salmer findes ikke i denne (om en tredje se nedenfor); ved de andre 4 drejer det sig alene om en noget højere grad af den i oversættelse af rimede vers altid uundgaaelige fravigelse fra den ordrette oversættelse. I saadanne ting maatte den danske digterpræst have sin frihed, og hvad han i den rette aand havde oversat tidligere, kunde han ikke føle betænkelighed ved at medtage, omend disse 2 salmer tilfældigvis ikke fandtes hos Schrader; ligesaa optog han i smaatrykket M (1735) en salme af Zinzendorf (Arl. 204), hvis original først udkom, efter at Schraders salmebog var gaaet i trykken. Det er muligt, at Schrader har bifaldet de 3 afvigelser fra hans salmevalg, men at dette

[1] At Brorson ikke var nogen fuldt overbevist modstander af Herrnhuterne, er det mindste, man kan faa ud af de interessante oplysninger om dette forhold hos dr. L. J. Koch (anf. skr. s. 120—31). [2] Otzen s. 37. [3] D. St. 1935 s. 129 f. Tidligere benyttedes den lille salmebog, der har navn efter byen Stade (tæt syd for Elben). [4] Denne tidsbegrænsning skyldes hensynet til, at eventuel indsigelse mod afvigelse fra Schraders salmevalg maatte angaa det i smaatrykkene foreliggende materiale (flere end A—M har ikke eksisteret, jfr. dr. L. J. Koch: Brorson-Studier s. 67).

er respekteret af Brorson i de 132 tilfælde, der er paa tale i forholdet til Schrader personlig[1], tyder paa et enten paabudt eller venskabelig aftalt princip, der i sig selv maatte være velbegrundet, naar det drejede sig om oversættelse til kirkesangens brug[2].

Det korte tidsrum af lidt over et aar, der hengik efter Brorsons indsættelse i Tønder, indtil Schraders salmebog udkom[3], er der næppe grund til at tage særskilt i betragtning ved tidsansættelsen af Brorsons oversættelse af de omtalte 7 salmer; de kan kortelig betegnes før-Tønderske og maa have en vis betydning for tidsansættelsen af haandskriftet som helhed.

Anderledes er forholdet ved de to mindre haandskrifter. Det Thott'ske haandskrift indeholder vel den før-Tønderske oversættelse *162*, men ogsaa den ovenfor under bevistype B omtalte Arl. 215 med sikkert Schradersk forlæg. Til yderligere tidsbestemmelse nedefter af haandskriftet haves ingen sikre data. Det Schrøderske haandskrift indeholder baade en af Schrader selv digtet salme (Arl. 197) og Arl. 168 (af Joh. Heinr. Schrøder † 1699), der maa henregnes til bevisgruppe A (orig. = Schrader = Brorson); Freylinghausen I 325 mangler i v. 3 hele sidste linje, som derimod findes hos Schrader 726 og Brorson (af tekstvarianter ellers kun 2 ubetydelige trykfejl hos Schrader). Den lille optegnelse af ialt 6 salmer maa være skrevet imellem aarene 1731—38 (Schrøders sidste myndighedsaar).

*

Tekstkritiken har ved oversættelserne haft til opgave at undersøge ved hver enkelt af de 186 tyske salmer, hvilket forlæg Brorson har benyttet, for derved at faa indblik i oversættelsernes tidsforhold. Ved Brorsons originale salmer er opgaven at sammenstille haandskrifteksterne med de trykte tekster, lejlighedsvis tillige med anden haandskrifthjemmel, for derved at opnaa oversigt over Brorsons digteriske udvikling. Denne opgave er løst i provst Otzens skrift, hvortil her maa henvises med særlig henpegen paa den i flere tilfælde paaviste tidsfor-

[1] Schrader døde 2 aar før „Troens rare klenodie" udkom. [2] Efter Brorsons forflyttelse til kongeriget 1737 kunde hans salmeværk ikke udgives som kirkesalmebog, da Kingos salmebog her var privilegeret. Bogen udkom paa københavnsk trykkeri og forlag som andagtsbog under titlen „Troens rare klenodie". [3] Schraders fortale, der af pagineringen ses at være trykt sidst, er dateret 3. januar 1731.

skel mellem en ældre tekst i det Thottske haandskrift, en yngre i rigsarkivets haandskrift og den endelige tekst i de trykte udgaver.

Begge tekstkritiske undersøgelser samstemmer i det hovedresultat, at en del af Brorsons digtning maa henføres til tidligere tid end hans embedstid i Tønder, hvad dog kun i ringe grad gælder oversættelserne.

A. D. Jørgensens ræsonnements-resultat kan ikke siges at være bekræftet i det af ham antagne omfang. Et frit skøn kan, ogsaa vedblivende, have en vis ret, f. eks. tildels overfor „Julesalmerne" 1732, som ovenfor nævnt. Men A. D. Jørgensen ræsonnerer uden hensyn til, hvad det betyder for en digter at kunne faa sine digte trykt, for en digterpræst at faa sine salmer sunget i sin egen kirke, for en dansk digterpræst at faa den danske salmetunge til paany at lyde i en fortysket kirke.

Hovedbestanden af Brorsons originale digtning maa sandsynligst stamme fra disse inspirationskilder.

Men det paradoksale forhold, der hidtil forelaa, at det ikke med bestemt grund kunde antages, at Brorson overhovedet brugte sin evne til højere digtning før Tøndertiden, er især afgørende hævet ved provst *Otzens* fortjenstlige offentliggørelse af haandskrifthjemmelen for en Brorsonsk digtning før Tøndertiden[1].

[1] Jfr. min kronik „Nye Brorson-tekster" i Berl. aftenavis 11/10 1950.